

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКА ОБЛАСНА РАДА
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД СУМСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
СУМСЬКЕ МІСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН
«ФОНД ПІДТРИМКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ «АЛГОНІКА»**

СУМСЬКІ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ
Збірник матеріалів
Регіональної науково-практичної конференції

Суми 2019

УДК 908(477.52)

Рекомендовано до друку Вченою радою Комунального закладу
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 11 від 27 листопада 2019 року)

Рецензенти:

Дегтярьов Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор, професор секції історії кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету

Будянський Дмитро Васильович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

Єфремова Галина Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Редакційна колегія:

Зосименко О. В., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту, КЗ СОІППО

Кудінов Д. В., доктор історичних наук, доцент, професор кафедри професійної освіти та менеджменту, КЗ СОІППО

Нікітін Ю. О., доктор історичних наук, доцент, ректор, КЗ СОІППО

Оліцький В. О., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка

Сумські історико-краєзнавчі студії. Збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції (Суми, 1 листопада 2019 р.) / Редкол.: О. В. Зосименко, Д. В. Кудінов, Ю. О. Нікітін, В. О. Оліцький. – Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2019. – 144 с.

Збірник містить тези, статті та доповіді учасників Регіональної науково-практичної конференції «Сумські історико-краєзнавчі студії». Розрахований на викладачів вищих та середніх навчальних закладів, науковців, аспірантів, студентів, учнів, краєзнавців, усіх тих, хто цікавиться історією України.

УДК 908(477.52)

© Колектив авторів, 2019

8. Памяти Николая Артемьевича Терещенко (ко дню открытия ему памятника в г. Глухове 23 августа 1909 г.). К.: т-во «Печатня С.П. Яковлева», 1909. 18 с.

9. Петров-Водкин К. С. Письма. Статья. Выступления. Документы / К. С. Петров-Водкин. М.: Сов. художник, 1991. 381 с.

Скибицька Т. Харитоненки / Т. Скибицька // Пам'ятки України. 1992 № 2–3. С. 39–40, 117–118.

10. Харитоненко Иван Герасимович (†30 ноября 1891 года): Биогр. очерк. Харьков: Тип. «Южного края», 1894. 24 с.

11. Шудрик І. О., Даниленко Л. А. Династія Харитоненків. Суми: Вид-во «Слобожанщина», 2003. 192 с.

Оліцький В'ячеслав Олександрович
кандидат історичних наук, старший
викладач кафедри історії України
Сумського державного педагогічного
університету ім. А. С. Макаренка
(м. Суми)

РОДОВІД ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО

Проблема походження та родинних зв'язків останнього кошового Петра Калнишевського досить актуальна для історичної науки. Її актуалізував у ХІХ ст. Ф. Ніколайчук [12], на початку ХХІ ст. до неї повертався В. Грибовський [11]. Крім цих спеціальних досліджень, її частково зачіпала у своїх працях більшість істориків – авторів нарисів про кошового. Але через обмежене коло джерел це питання так і не знайшло свого вирішення. Фактично не дослідженими, попри те, що їх частково переглядав Ф. Ніколайчук, залишалися джерела генеалогічного характеру по с. Пустовійтівка та навколишніх селах, які, як виявилось, містять відомості про родичів кошового, згадуваних у його листуванні.

Датою народження Петра Калнишевського можна вважати 29 червня (12 липня) 1691 р. Місце народження кошового встановив у 1892 р. Ф. Ніколайчук. Його аргументи базуються на документах про будівництво Троїцької церкви с. Пустовійтівка. У них зазначається, що кошовий *«має намір в селі відомства протопопії Роменської Пустовійтівиці, в якому він пан кошовий народився»* та *«села Пустовійтівки урощенця, колишньої Січі кошового отамана Петра Івановича Калниша»* [12, с. 272–276]. Тож не викликає сумнівів, що місцем народження кошового є село Пустовійтівка Лубенського полку (нині Роменського району Сумської області). Опосередковано це підтверджує й постійна опіка та пожертви Петра Калнишевського на церкву цього села.

Разом із тим, Ф. Ніколайчук, переглянувши церковні книги та не знайшовши в них згадок прізвища Калнишевський або Калниш, задає закономірне питання – чи не міг він носити інше прізвище. Відомості про батьків, братів і сестер кошового дають нам поминальні записи роду Петра Калнишевського у синодиках та подарованому ним Євангелії. Для цього опрацьовано Євангеліє подароване до Троїцької церкви, синодики Крупецького та Софіївського монастирів [1; 7; 9, с. 132]. Як правило, це родові записи, до яких заносили лише прямих представників роду: батьки, брати та сестри. В усіх записах присутні імена Іван, Агафія, Андрій, Зіновія, Параска, Андрій. Причому у Євангелії Зіновія записана як ще жива, що дає можливість встановити її смерть між 1762 р. і 1764 рр., адже в синодику Крупецького монастиря вона вже значиться померлою. Виходячи із цих записів, Іван та Агафія – батьки Петра Калнишевського, решта – брати та сестри. Другий Андрій у Крупицькому синодику значиться малям, що говорить про його смерть у віці до 7 років. Про Андрія Калнишевського ми знаємо, що він за кошівства Івана Малашевича, що частково припадає на період російсько-турецької війни 1735–1739 рр., належав до Кущівського куреня [10, с. 16]. Найбільш вірогідно, що цим Андрієм був рідний брат Петра Калнишевського, який фігурує в усіх поминальних записах. Помер він до 1762 р. Відтак, у селі могли залишитися лише сестри Зіновія та Параска, яка також померла до 1762 р. Безумовно, що після заміжжя їхні прізвища змінилися. Саме тому у метричних та сповідних відомостях не зустрічається прізвище Калнишевський, адже усі чоловіки були на Січі, а жінки змінили своє прізвище. Цілком імовірно, що батько Петра Калнишевського був не місцевим, а можливо одним із переселенців, які з'явилися тут після Національно-визвольної війни. Мати ж могла походити із місцевих. Якщо так, то це пояснює чому у селі не фігурувало більше прізвище Калнишевський, оскільки у такому випадку носіями цього прізвища була тільки сім'я Івана Калнишевського.

Мною встановлено, що Зіновія Іванівна (1677 – між 1762 і 1764) була заміжня за Юхимом Ющенком (помер до 1759 р.) та проживала у Пустовійтівці до своєї смерті [5, арк. 8 зв., 26 зв., 42, 59, 64]. Саме її син Данило (1716 р. н.) разом із Ничипором (1708 р. н.) Ющенком писали у 1767 р. листа до Петра Калнишевського. Те, що її син Данило разом із Ничипором писав листа, є ще одним, непрямим підтвердженням того, що виявлена Зіновія Іванівна є саме рідною сестрою Петра Калнишевського. Адже у одному із листів Ничипор підписується як брат кошового. Ничипор разом із двоюрідним братом Яковом (1723 р. н.) також проживав у Пустовійтівці [5, арк. 67 зв.] та доводився братом Петру Калнишевському (вірогідно, двоюрідним) [8, с. 198–199]. Тож мабуть, хтось із материних сестер також була заміжною за представниками роду Ющенків і Зіновію уже традиційно віддали заміж за представника цієї фамілії.

Крім того, у Євангелії згадується ще живий Йосип – племінник Петра Калнишевського, кодацький полковник, який керував господарством кошового, Йосип Калнишевський-Підгайний (помер бл. 1770 р.) [8, с. 210]. Рід Данила

Семеновича Підгайного (1705 р.н.), ймовірно, родича Йосипа, також є у сповідних відомостях [5, арк. 70 зв.].

У поменнику Софії Київської пізніше вписано імена Павло, Марк, Василь. Нажаль їх ідентифікувати не вдалося. Із листа Семена Чорного ми дізнаємося про те, що разом з Андрієм до Кущівського куреня належав Давид Калниш [9, с. 16]. Так як його ім'я не згадується у поминальних записах, можемо припустити, що він був дядьком Петра Калнишевського.

Краєзнавець Феодосій Сахно писав про існування ще одного брата Семена Івановича Калнишевського – священика Миколаївського церкви Смілого [13, с. 249]. З посиланням на автора, інформація публікується і в інших виданнях. Але при аналізі метричних книг та сповідних відомостей з'ясувалося, що священиком був Семен Федорович Калініч 1737 р.н. [3, арк. 2, 219; 6, арк. 25–26, 36]. На жаль, Ф. Сахно не дав посилання на джерело інформації. Але по суті зрозуміло, що виявив він її у метричних книгах. Кожного року парафіяльні священики підписували річний зошит метричної книги; у підписі, зазвичай, зазначалося ім'я та прізвище священика. Тому автор міг прочитати Семен Калниш замість Семен Калініч. Цю інформацію він не порівняв із сповідальними відомостями. Відповідно, достовірність таких даних значно нижча, адже вона не перевірена в інших джерелах. Після такого співставлення вдалося точно встановити прізвище, ім'я, по батькові та вік священика. Тож виявлена інформація більш достовірна, ніж подана Ф. Сахном.

Петро Калнишевський у 1772 р. просив київського митрополита Гавриїла призначити священиком збудованої ним Покровської церкви у Ромнах його племінника полкового старшину Війська Запорозького Стефана Чемериса [10, с. 21], але це прохання так і не було виконано. Ще один Калнишевський – смілянський козак Панас у 1767 р. разом із сотником підписував ревізію Смілянської сотні [13, с. 247].

Про інших рідних Петра Калнишевського, переважно племінників, дізнаємося із приватного листування. Підтвердження цих даних знаходимо й у сповідальних відомостях. Серед них – сестра Йосипа Тетяна Підгайна (померла до 1768 р.) та її син Іван Самійлович Сердюченко, зять Ничипора Ющенка січовий козак Семен Тугайбей, який одружився із донькою Ничипора 9 січня 1768 р. У сповідальних відомостях Троїцької церкви с. Пустовійтівка знаходимо відомості про появу у родині Ничипора Ющенка зятя Семена Григоровича (1733 р. н.) – чоловіка Ничипорової доньки Єфросинії (1745 р. н.) [8, с. 199; 5, арк. 118]. Крім того, у листах згадуються племінник запорозький козак Микита Малий [8, с. 199, 201], племінник Сава Бутенко, племінниця Уляна Лук'янович. У одному із листів 1768 р. сумський житель Григорій Швець Ульченко заявляв про свою спорідненість із кошовим, говорячи нібито його мати Агафія, сестра Калнишевського, проживала у Пустовійтівці, а ще одна сестра була заміжня за Яковом Захожалом і мешкала у Городищі над Дніпром [10, с. 16–20]. Напевно автор цієї епістоли користувався

чутками при його написанні, адже Петро Калнишевський листувався зі своїми рідними і сестри Агафії, як видно із поминальних записів, у нього не було.

Мати племінника Сави Бутенка (1746 р. н.), вірогідно, ще одна кузина кошового, Єфросинія Максимівна (1700 р. н.), була заміжня за козаком села Плавинище, ктитором місцевого храму Нестором Гнатовичем Бутенком (1688 р. н.). Крім Сави вони ще мали не менше як двох дітей – Анастасію (1744 р. н.) та Євдокію (1746 р. н.). Сава проживав у Плавинищі до 1776 р. [2, арк. 1, 11, 124 зв.]. Ще одна родичка, Уляна Андріївна (1725 р. н.), була заміжня за земським підсудком Роменського повіту Степаном Яковичем Лук'яновичем (1717 р. н.). Вона могла бути донькою брата Петра Калнишевського – Андрія. У шлюбі зі Степаном Лук'яновичем вона мала дітей Уляну (1750 р. н.), Лева (1754 р. н.), Параску (1759 р. н.), Мавру (1764 р. н.) й Івана (1767 р. н.). Уляна приблизно у 1768 р. видана заміж за хорунжого Лубенського полку Степана Петровича Воротиляку. Про її заручини Степан Лук'янович повідомляв листом Петра Калнишевського [4, арк. 74, 82; 10, с. 17–18]. Ймовірно саме їхнього нащадка, власника земельної ділянки на території колишньої Кам'янської Січі М. І. Вертиляка, згадував Дмитро Яворницький [14, с. 138].

Таким чином, завдяки комплексному аналізу джерел, у тому числі, не введених раніше до наукового обігу, вдалося встановити невідомі до цього часу родинні зв'язки Петра Калнишевського, розширити інформацію про фамільні стосунки, висвітлені у приватному листуванні кошового. Важливим є винайдення рідної сестри Петра Калнишевського, адже її вік є додатковим доказом понад столітнього життя кошового отамана.

Список використаних джерел та літератури

1. Євангеліє Петра Калнишевського. Державний історико-культурний заповідник Посулля. Інв. № Ст. 30.
2. Исповедные ведомости Иоано-Богословской церкви с. Плавинище, Роменского уезда. 1759–1787. ДАСО (Державний архів Сумської області). Ф. 960. Оп. 3. Спр. 220. 215 арк.
3. Исповедные ведомости Николаевской церкви м. Смелого, Роменского уезда. 1770–1784. ДАСО. Ф. 960. Оп. 3. Спр. 281. 234 арк.
4. Исповедные ведомости Петро-Павловской церкви с. Процовки, Роменского уезда. 1755–1791. ДАСО. Ф. 960. Оп. 3. Спр. 225. 286 арк.
5. Исповедные ведомости Троицкой церкви села Пустовойтовки Роменского уезда. 1759–1782. ДАСО. Ф. 960. Оп. 3. Спр. 235. 359 арк.
6. Метрическая книга Николаевской церкви м. Смелого, Роменского уезда. 1785–1849. ДАСО. Ф. 960. Оп. 3. Спр. 282. 281 арк.
7. Синодик Крупицько-Батурицького монастиря. Конотопський міський краєзнавчий музей ім. О.М. Лазаревського. КВ-285, ППК-1348.
8. Петро Калнишевський та його доба. Документи та матеріали / Упорядники: В. В. Грибовський, В. І. Мільчев, І. Л. Синяк. К., 2009. 432 с.

9. Поменник Софії Київської. Публікація рукописної пам'ятки другої половини XVIII – першої чверті XIX ст. / Упорядник: О. Прокоп'юк. К., 2004. 264 с.

10. Приватне листування Петра Калнишевського / передмова та публікація Л. Гісцова // Київська старовина. 1992. № 3. С. 11–21.

11. Грибовський В. Калнишева сім'я / В. Грибовський // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Т. 23. К., 2011. С. 81–91.

12. Н[иколайчик] Ф. Родина Калнишевскаго / Ф. Николайчик // Киевская старина. 1892. Т. XXXVII. С. 249–277.

13. Сахно Ф. І. Історія Смілого / Ф. І. Сахно; заг. ред. Д. Кулиняк. К.: «Варта», 2004. 488 с.

14. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. У 3 т. Т. 1. / гол. редкол. П.С. Сохань. К.: Наукова думка, 1990. 592 с.

Кудінов Дмитро Валерійович

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки,
спеціальної освіти та менеджменту
Комунального закладу Сумський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти (м. Суми)

ПАВЛО ЛИНТВАРЬОВ: БІОГРАФІЧНІ НОТАТКИ З ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИКА ПОКОЛІННЯ «ВІСІМДЕСЯТНИКІВ»

Серед громадських діячів минулого Сумщини помітне місце посідає земський і політичний діяч, лідер Сумської групи Партії народної свободи Павло Михайлович Линтварьов (1861–1911). Здебільшого, в історичній літературі його постать виділяється на фоні революційних подій 1905–1907 рр., тоді як попередній політичний шлях життя сумського ліберала, питання визрівання його демократичних поглядів на оновлення російського суспільства вказується в найзагальніших рисах або не згадується зовсім. Певною мірою це пояснюється відсутністю в українських архівах яких-небудь матеріалів з цього приводу, а також фрагментарністю джерел особового походження про молоді роки Павла Михайловича. Відкрити завісу невідомої сторінки життя видатного сум'янина дозволяють окремі документи з фонду Департаменту поліції (Ф. 102) Державного архіву Російської Федерації, які нещодавно стали доступними авторові цієї публікації.

Юні літа Павла Линтварьова пророкували йому доволі щасливе й впевнене життя. Після завершення Сумської Олександрівської чоловічої